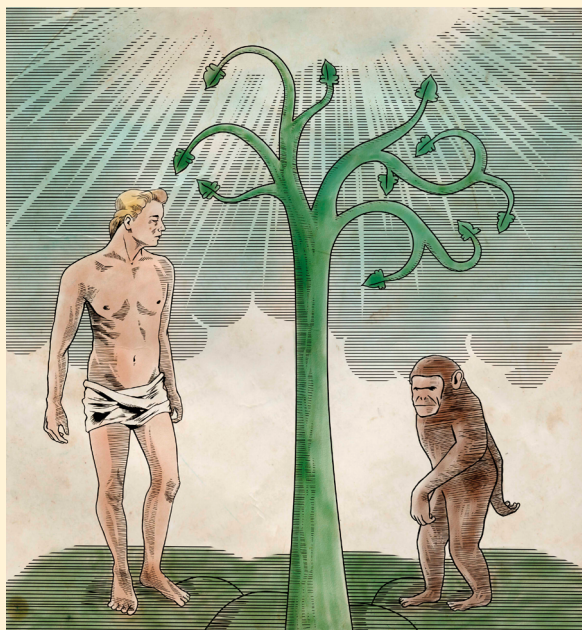

Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

Karolinum

teologie

Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost

Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd
v širším světovém kontextu

Ctirad Václav Pospíšil

Recenzovali:

Mgr. Pavel Černuška, Ph.D.

Mgr. Jan Humplík, Ph.D.

Dr. Ing. Eduard Krumpolc, CSc., Th.D.

doc. Tomáš Machula, Ph.D.

doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Jan Sušer

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017

© Ctirad Václav Pospíšil, 2017

Monografie je součástí plnění grantového projektu GA ČR 16-080215.

ISBN 978-80-246-3441-8

ISBN 978-80-246-3530-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

ÚVOD /9

1. Základní východiska a charakteristiky daného problému /11
2. Dvě teologické inspirace implicitně se nacházející v moderní přírodovědě a vliv přírodovědy na teologii /19
3. Pokus o rozplétání gordického uzlu /24

1. ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE A ASTRONOMIE V OBDOBÍ 1850–1926 A DÁLE /30

- 1.1 Nástin základních linií širšího dějinného a myšlenkového kontextu děl českých teologů v oblasti moderní kosmogonie a astronomie /31
- 1.2 Kritická analýza textů z pera českých katolických teologů v období 1850–1926, v nichž se vyjadřují k přínosům dobové astronomie a „geogonie“ /39
- 1.3 Závěr první kapitoly /74

2. ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE A PROBLEMATIKA EVOLUCE V OBLASTI FAUNY A FLÓRY V OBDOBÍ 1860–1935 A DÁLE, S PŘIHLÉDNUTÍM K PROBLEMATICE FILOSOFIE VĚDY /77

- 2.1 Nástin základních linií širšího světového a myšlenkového kontextu děl českých teologů ve vztahu k moderní evoluční problematice v oblasti květeny a zvířeny /79
 - 2.1.1 Směřování evropské biologie 18. a 19. století k evoluční koncepci vzniku druhů fauny a flóry /79
 - 2.1.2 Magisterium katolické církve tváří v tvář výzvam moderní přírodovědy v druhé polovině 19. století /87
- 2.2 Sonda do české odborné literatury věnované evoluční problematice v druhé polovině 19. století /94
 - 2.2.1 Časopis *Živa* a vybrané monografie /95
 - 2.2.2 Časopis *Národního muzea*, oblast filosofie vědy, prehistorie, evoluční teorie vzniku druhů /105

- 2.3 Česká katolická teologie v letech 1860–1930 a problematika evoluce v oblasti fauny a flóry /111
 - 2.3.1 Problematika evoluce očima teologů /112
 - 2.3.2 Evoluce a filosofie vědy v podání teologů a křesťanských filosofů v dalších dobových periodikách /143
- 2.4 Závěr druhé kapitoly /159

EXKURS: Několik poznámek k reakcím anglikánské a evangelické teologie na darwinismus ve druhé polovině 19. století a později /166

3. ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE V OBDOBÍ 1850–1948 (1948–1989) A PROBLEMATIKA VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA V KONTEXTU DOBOVÉ VĚDECKÉ A TEOLOGICKÉ DISKUSE /170

- 3.1 Širší světový kontext reakcí českých katolických teologů na evoluční teorii vzniku člověka v druhé polovině 19. století /171
 - 3.1.1 Charles Darwin a evoluční teorie vzniku člověka /172
 - 3.1.2 Pokusy o teistickou-křesťanskou interpretaci stvoření člověka cestou evoluce v poslední třetině 19. století a v prvních desetiletích 20. století /181
- 3.2 Problematika vzniku-stvoření člověka v české odborné literatuře (1840) 1850–1914 a dále /194
- 3.3 Česká katolická teologie v letech 1860–1948 a evoluční teorie aplikovaná na vznik člověka /244
- 3.4 Vyhodnocení dvou výroků magisteria univerzální církve z roku 1909 a 1950 /312
 - 3.4.1 Dokument Papežské biblické komise z roku 1909 o historické věrohodnosti prvních kapitol Genesis /312
 - 3.4.2 *Humani generis* /315
- 3.5 Pokus o souhrnné vyhodnocení souboru textů z oboru české katolické teologie v letech 1860–1948 i jejich dobového evropského kontextu /317
- 3.6 Epilog: Situace v období 1949–1989 a další výhledy dialogu mezi astronomií, evoluční biologii, zejména pak paleoantropologií na jedné straně a teologií na straně druhé /330
 - 3.6.1 Situace v české katolické teologii v období 1949–1989 /331
 - 3.6.2 Výroky Jana Pavla II. v osmdesátých a devadesátých letech 20. století /340
 - 3.6.3 Hledání možností pro fundovanou aplikaci teze Alexandra Brauna v křesťanském pojetí stvoření-vzniku člověka; trinitární lektura evoluce jako první etapy divinizace /345
 - 3.6.3.1 Mivartova teze ve světle systematické teologie /345
 - 3.6.3.2 Braunova teze ve světle systematické teologie /347

- 3.6.3.3 Pokus o harmonizaci předností Braunovy a Mivartovy teze.
Člověk jako živočich schopný hřešit.
Christologické souvislosti dané definice lidskosti. /348
- 3.6.3.4 Ospravedlnění aplikace funkcionálních kritérií lidství;
otázka doby ontologického skoku /354
- 3.6.3.5 Trojiční, christocentrické a pneumatologické pojetí evoluce
jako první fáze divinizace /356
- 3.6.3.6 Vzájemné prostupování mezi nahodilostí a svobodou
na jedné straně a zákonitostí, inteligentním plánem
na straně druhé /362
- 3.6.4 Výzva pro fundamentální teology.
Přesahy této monografie oproti předchozímu zpracování /365
- 3.6.4.1 Místo dané problematiky v rámci systematické teologie a úkoly,
které z toho pro nás vyplývají /366
- 3.6.4.2 Přesahy této monografie vzhledem k předchozímu zpracování /370

Zkratky /373

Bibliografie /375

Summary /406

Rejstřík /410

Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos
J 8,32

*Parati semper ad defensionem omni poscenti vos rationem de ea,
quae in vobis est spe,
sed cum mansuetudine et timore*
1P 3,15–16

Světlé památce mého otce Ctirada Pospíšila
a dědečka Václava Pospíšila

ÚVOD

Kořeny vzniku této monografie leží velmi hluboko v mém osobním životě. Již jako školou povinný hoch jsem vcelku spontánně zakoušel přitažlivost všeho, co se týkalo astronomie, kosmogonie a velmi záhy také paleoantropologie. Jelikož jsem byl vychováván věřícími rodiči v křesťanské víře, vcelku okamžitě se objevily otázky, jak sladit všechny tyto poznatky s věřeným tajemstvím. Nemalou měrou se tyto otázky v mé hlavě objevovaly také kvůli způsobu výuky v době komunistické totality, při níž nám bylo často opakováno, že objevy přírodních věd bezesbytku vyvrátily náboženství, zejména pak to katolické. Od samého začátku mne především můj otec i duchovní, které jsem svými otázkami často mořil, jasně zaměřovali k pravdě v její plnosti. Nezpochybnitelné údaje přírodních a nálezových věd je nutno plně respektovat. Biblické texty hovoří o tom, že Bůh stvořil svět a člověka, nikoli o tom, jak si při tom počínal. Mohu s klidnou myslí vyznat, že zásluhou těchto zralých křesťanů napětí mezi vírou a vědou v mém životě prakticky nikdy neexistovalo.

Když jsem díky impulsu ze strany mého přítele a kolegy doc. J. Vogela začal zkoumat, jak čeští katoličtí teologové reagovali na výzvu jménem teorie evolučního vzniku lidstva, zakusil jsem nemálo překvapení, protože to, co jsem o dané záležitosti až doposud slyšel, se výrazně odlišovalo od zjišťovaných skutečností. Zároveň jsem se musel poměřovat s další vrstvou problému, totiž s reakcí na darwinistickou koncepci vzniku rostlinných a živočišných druhů. Spolu s tím jsem pochopitelně nemohl nenarazit na reakce českých katolických teologů na problematiku vzniku vesmíru. Tak se postupně velmi rychle zrodila idea vytvořit knihu, v níž bych dané poznatky předložil odborné i širší veřejnosti.

V prvních dnech roku 2014 spatřila světlo světa monografie C. V. Pospíšil: *Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Olomouc: Nakladatelství

UP, 2014,¹ která vyvolala nečekaný zájem ze strany kolegů i ostatních čtenářů, a proto již na podzim téhož roku byl celý náklad prakticky rozebrán. V průběhu roku 2014 jsem sice musel plnit celou řadu jiných badatelských a pedagogických úkolů, nicméně zájem o danou tematiku mne neopouštěl.

Zjistil jsem, že by bylo záhodno prověřit několik dalších významných dobových periodik. Shodou okolností se mi podařilo nalézt některé další publikace, které do výčtu konzultovaných pramenů bezesporu patřily. Dospěl jsem ke kvalitativním posunům na interpretační rovině i na rovině domyšlení dalších systematickoteologických souvislostí a důsledků toho, co se přede mnou stále zřetelněji otevíralo. Když se v posledních měsících roku 2014 přede mnou objevila nabídka ze strany Nakladatelství Karolinum vydat monografii ještě jednou, zjistili jsme společně, že dodatky, doplňky, upřesnění a vylepšení textu překračují to, co by bylo možno definovat jako rozšířené druhé vydání téže publikace. Je pochopitelné, že tato kniha sice v mnohém vychází z výše zmíněné předchozí monografie, nicméně ji kvantitativně i kvalitativně značně překračuje.² V úvodu k práci z roku 2014 jsem konstatoval, že můj počín lze vnímat jako první krok na dlouhé cestě, která se před badateli v oblasti dějin teologie i dějin přírodních věd otevírá. Je vcelku logické, že nynější počín si dovolím označit za druhý krok na téže cestě, přičemž si rozhodně nenamlouvám, že by již bylo dosaženo kýženého cíle.

Nová kniha ovšem nutně musí nést originální název, z něhož by na první pohled mělo být patrné, že navazuje na předchozí dílo. Již záhy po vydání první monografie jsem si uvědomil, že v titulu bylo podtrženo to, co přednostně charakterizovalo postoj poctivých teologů a filosofů, tedy ono zápolení o naději a lidskou důstojnost. Při hledání kontextů, v nichž tvořili katoličtí teologové v inkriminovaném období, jsem zároveň narazil na nemalé množství poctivých badatelů a myslitelů z oblasti přírodních a náleзовých věd. Již v knize z roku 2014 muselo být každému čtenáři jasné, že i těmto mužům patří můj hluboký obdiv a úcta, a proto jsem do titulu nynějšího publikační-

1/ Nejprve bych rád podotknul, že celý text byl odevzdán k recenznímu řízení a k následným korekturám již 29. 6. 2013, jak vyplývá i z datace uvedené na konci úvodu. Dané dílo je tudíž ve skutečnosti ještě o půl roku starší, než jak by se zdálo z konstatování, že spatřilo světlo světa v prvních dnech roku 2014. Kromě toho si dovolím upozornit na to, že rektor Univerzity Palackého koncem roku 2014 monografii ocenil svým zvláštním uznáním.

2/ Podat na tomto místě detailní popis všech prvků, v nichž tato monografie přesahuje onu předchozí, mi z metodologického hlediska nepřípadalo nejlepším řešením. Není totiž záhodno již v úvodu předjímat to, co se před čtenářem má postupně odhalovat až v průběhu samotné četby. Z uvedených důvodů jsem takové srovnání zařadil na samý závěr této monografie. Srov. odd. 3.6.4.2.

ho počínů přídál síce jen jedno slůvko, které však má zcela zásadní význam: *Zápolení o pravdu, nadějí a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. Výraz „pravda“ se tedy přednostně, ale pochopitelně nikoli výlučně, vztahuje k úsilí poctivých přírodovědců, paleontologů a prehistorických archeologů, a sousloví „naděje a lidská důstojnost“ zase přednostně, ale nikoli výlučně, poukazuje k tomu, co bylo základní pohnutkou snažení mnoha teologů a filosofů.

Spletitost nesmírně rozsáhlé problematiky, před níž stojíme, vyžaduje, abychom tento úvod pro větší přehlednost rozvrhli do tematicky vymezených bodů. V prvním z nich obeznámíme čtenáře s pohnutkami, které nás vedly k tomuto poměrně značně riskantnímu podniku.³ Ve druhém připomeneme dvě teologické inspirace, které se nacházejí v základech moderních přírodních věd, a zároveň se zamyslíme nad vlivem přírodních věd na teologii. Ve třetím bodu pak budeme čtenáře důrazně varovat před obtížností následujícího textu, popíšeme a odůvodníme rozvržení této monografie do jednotlivých kapitol, konečně se zmíníme o našich aspiracích, jež spojujeme s touto prací, která představuje pouze a výlučně první, a nyní též druhý krok, po nichž by měla následovat řada dalších.

1. Základní východiska a charakteristiky daného problému

V odborné i popularizační literatuře se relativně často setkáváme s kritickými tvrzeními, podle nichž by se teologie, která dnes chce vést poctivý dialog s přírodními vědami, měla vyrovnat se svou ne právě blahou minulostí.⁴ V kolektivním vědomí společnosti, neteologů,⁵ ba dokonce i teologů existuje předporozumění či předsudek, podle něhož by přínosy moderních přírodních věd zejména v 19. století a možná ještě v prvních desetiletích století 20. měly ostře narážet na „zpátečnickou“ a „tmářskou“ teologii, která se

3/ O brizantnosti tohoto tématu zejména ve vztahu k darwinismu svědčí například monografie: Phillip E. Johnson: *Spor o Darwina*, Praha: Návrat domů, 1996.

4/ Srov. např. Jürgen Moltmann: *Bůh ve stvoření. Ekologická nauka o stvoření*, Brno – Praha: CDK – Vyšehrad, 1999, s. 26. „My teologové nepochopitelně předpokládáme, že již od starověku všechno o světě víme a že nás nikdo nemusí poučovat.“ M. O. Vácha: *Návrat ke Stromu života: Evoluce a křesťanství*, Brno: Cesta, 2005, s. 90. „Jinými slovy – teprve tehdy, když pozitivní, materialistická věda zatlačí církve do beznadějněho postavení, pak se zpětně deklaruje, že věci by mohly být i jinak.“ Ibid., s. 92.

5/ Příkladů takovéhoho zjednodušeného a leckdy hrubě zkresleného obrazu teologie by se dalo najít poměrně hodně. Srov. např. V. Soukup: *Dějiny antropologie*, Praha: Karolinum, 2004, s. 70; D. Lewis-Williams: *Mysl v jeskyni*, Praha: Academia, 2007, s. 30–31; D. Lewis-Williams, D. Pearce: *Uvnitř neolitické mysli. Vědomí, vesmír a říše bohů*, Praha: Academia, 2008, s. 77–80.

v dané době podle představ mnoha dnešních lidí držela téměř doslovného (fundamentalistického) výkladu prvních kapitol knihy Genesis.⁶

Jsou ale takové generalizující rozsudky věrohodné? Určitě je podezřelé, že u žádného takového výroku nenajdeme uspokojující dokumentaci. Každý, kdo se alespoň trochu orientuje v oblasti odborného teologického myšlení, ví velmi dobře, že teologie jakožto interpretační věda vykazuje značnou názorovou pluralitu,⁷ což evidentně vylučuje, aby si takovéto zobecňující soudy mohly nárokovat vyšší míru pravdivostní vypovídací hodnoty. Bytostná pluralita vlastní teologickému myšlení se projevuje pochopitelně i v tom, že se v odborné literatuře setkáváme rovněž s poněkud vstřícnějšími soudy o výkonu katolické teologie zejména v druhé polovině 19. století.⁸

Celá záležitost má navíc také etickou stránku, protože výše zmíněné zobecňující soudy můžeme vnímat jako určitý příklad aplikace zcela nepřijatelného principu kolektivní viny. Hrozí tu nejenom špinění dobré pověsti těch teologů, kteří poctivě usilovali o hledání pravdy o člověku, ale také ostrakizování jejich nástupců. Není dokonce ani zcela vyloučeno, že to vše by mohlo jednou vyústit v postih určité skupiny osob jen kvůli jejich světonázorové orientaci, jak to známe z dějin totalitních režimů 20. století, neboť aplikace principu takzvané kolektivní viny v posledním důsledku ukazuje právě tímto směrem.

Tato monografie si zatím nemůže klást za cíl podrobně zmapovat postoje světové katolické teologie k dané problematice ve výše vymezeném období. Práce, jejichž autoři se zabývají touto tematikou na mezinárodní rovině, sice existují, leč zpravidla v nich scházejí důležité kontexty dobového stavu přírodních věd i mapování postojů tehdejší širší odborné veřejnosti k dané otáz-

6/ Hans Küng ve své knize sice hájí existenci Boha stvořitele a oprávněnost přesvědčení o tom, že svět, život a člověk byli stvořeni, nicméně zároveň hodnotí názory minulých generací katolických teologů následovně: „Řím a jeho místodržící byli statickou interpretací stvoření světa Bohem po celá dlouhá desetiletí poplatní oné ideologii kreacionismu, která zastávala oproti darwinistické evoluční nauce fixismus a konkordismus...“ H. Küng: *Na počátku všech věcí. Přírodní vědy a náboženství*, Praha: Vyšehrad, 2011, s. 101.

7/ Srov. např. C. V. Pospíšil: *Hermeneutika mystéria*, 2. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 114–121; o výrazném pluralismu jako rozpoznávací charakteristice katolické teologie jasně vypovídá také dokument z listopadu 2011, srov. Mezinárodní teologická komise (MTK): *Teologie dnes: perspektivy, principy a kritéria*, Olomouc: Nakladatelství UP, 2013.

8/ Například o reflexi křesťanské teologie nad problematikou evoluce v oblasti fauny a flóry následující autor tvrdí, že se zde nesetkáváme s nenávisí ani se striktním odmítnutím evoluce jako takové. Srov. L. Galleni: *Il rapporto scienza-fede secondo il modello di Pierre Teilhard de Chardin*, in: V. Maraldi: *Teologia della creazione e scienza della natura. Vie per un dialogo in prospettiva interreligiosa*, Bologna: EDB, 2004, s. 23.

ce. Bez tohoto společenského názorového pozadí pochopitelně není možno adekvátním způsobem, tedy nikoli anachronicky, hodnotit dobové postoje teologů a zejména to, na jaké úrovni se vyrovnávali s více či méně (ne)falzifikovatelnými údaji dobové vědy. Navíc se v takovýchto publikacích věnuje pozornost jen vybraným dílům, a tak nedochází k zachycení skutečného stavu kolektivního vědomí obce odborníků v oboru teologie ve vztahu k předmetné problematice. Mezi metodologické problémy, s nimiž se kritický čtenář při četbě těchto jinak bezesporu přínosných děl setkává, patří také nerozlišování otázky evoluce v oblasti fauny a flóry od otázky aplikace evoluce na vznik-stvoření člověka a bohužel také často nedostatečná reflexe současného stavu bádání zejména v oblasti paleoantropologie a paleogenetiky. V průběhu bádání jsme se mnohokrát přesvědčili o důležitosti detailů, o nichž zatím naše odborná literatura nic nevěděla. Objev určité publikace totiž vedl nejednou k tomu, že bylo třeba více méně zásadním způsobem modifikovat námi nastiňovaný obraz celkové situace i prezentaci dané problematiky v rámci jednotlivých kapitol. Chceme-li jednoho dne vytvořit adekvátní obraz toho, jak teologové reagovali na výzvy přírodních věd na celosvětové úrovni, pak podle našeho mínění nezbyvá nic jiného než pokud možno co nejdetailněji zpracovat průběh tohoto nesmírně zajímavého procesu na národní-regionální úrovni dějin teologie, což nám následně poskytne možnost, abychom cestou syntézy dospěli k vytvoření celkového obrazu na mezinárodní či světové úrovni. Zároveň pak bude možno zpětně upřesnit mnohé na národní úrovni, protože budeme mít možnost pomocí srovnávání vyjasnit mnohé diachronní souvislosti, které zatím bohužel zůstávají skryty ve více či méně hlubokém šeru. Z uvedených důvodů jsou tedy vlastním předmětem našeho studia dobové texty z pomyslné kuchyně české katolické teologie a také texty, v nichž se projevuje vědomí širší odborné veřejnosti v dobovém českém prostředí, zejména pokud jde o druhou polovinu 19. století. Širší světové kontexty z oblasti dějin teologie a přírodních věd pochopitelně nemůžeme zcela opomenout, zároveň ale konstatujeme, že se jedná o pouze obecnější a v mnoha ohledech provizorní náčrty, byť již nyní si dovolím konstatovat, že i na této úrovni má tato monografie co nabídnout, jak čtenář uvidí zejména ve třetí kapitole.

Jak již bylo naznačeno, výraznou pohnutkou, která nás vedla k práci na tomto tématu, jsou výše zmíněná negativní předporozumění, pokud se nejedná přímo o předsudky, týkající se myšlenkového výkonu katolické teologie v reakci na přínosy moderních přírodních věd. Jelikož jsou tato mínění poměrně hluboce zakořeněna, nezbyvá nám nic jiného, než abychom na co

možná nejrozsáhlejším souboru dobových textů⁹ dokumentovali to, jak čeští katoličtí teologové doopravdy reagovali na výzvy moderních přírodních věd. Až následující průběh zkoumání ukáže, nakolik jsou výše zmíněné soudy oprávněné, či neoprávněné.

Dále je třeba podotknout, že nechceme vybrat jen ty nejkvalitnější, vysloveně odborné publikace, protože naším cílem je zmapovat stav kolektivního odborného vědomí obce českých katolických teologů s jeho světlejšími i stinnými stránkami a také to, jak se toto vědomí v průběhu desetiletí rozvíjelo a kam nakonec také dospělo. Nepůjde tu pochopitelně jenom o historii, o sebevědomí české katolické teologie, ale také a možná především o hlubší porozumění dnešní názorové situaci, na základě čehož pak budeme s to mnohem kvalifikovaněji uvažovat o dalším směřování teologické reflexe v předmětné oblasti. Historii přece studujeme primárně proto, abychom porozuměli dnešku a sobě, abychom se dokázali poučit z chyb, které není žádoucí opakovat.

Zároveň velmi důrazně podtrhujeme, že naším cílem není poskytnout na tomto místě kompletní přehled dobové teologické literatury, což je z pochopitelných důvodů téměř nemožné, nýbrž předložit velmi široce pojatou sondu, která nám umožní dospět k co nejspolehlivějšímu obrazu dobového stavu věcí. Mělo by být evidentní, že takto získanou mozaiku údajů bude možno dále doplňovat, což povede následně k určitým korekturám námi dosažených výsledků. Takový je ale osud badatelských prací.

Dlužno konstatovat, že žádný jiný autor doposud neposkytl odborné veřejnosti ani monografii, ani odbornou studii v periodiku či sborníku, která by takovýmto způsobem mapovala dějiny myšlenkových forem, jejichž prostřednictvím čeští katoličtí teologové reagovali na výzvy moderních přírodních věd. Proto náš podnik představuje vzhledem k předchozí publikaci

9/ Při rozvaze nad uspořádáním prezentace jsme stáli před volbou mezi v zásadě dvěma alternativami. Bylo možno prezentovat pouze vybrané publikace a textu dát uhlazenější podobu, do níž by se ale nevyhnutelně poněkud výrazněji promítalo výchozí předporozumění či na startovní čáře vyčleněný zájem. Druhou alternativou byla chronologicky uspořádaná prezentace co nejrozsáhlejšího souboru textů, jejíž předností je to, že historické myšlenkové formy nejsou předkládány tak markantně pod vlivem našeho předporozumění. Nevýhodou této cesty je jednak větší rozsah našeho textu, jednak vyšší nároky kladené na autora a pochopitelně i na čtenáře. Volba padla nakonec na druhou z uvedených možností, neboť se jevila badatelsky poctivější a otevřenější. Čtenář je tak mnohem více vtažen do vlastního procesu hledání a interpretačního zápolení, což mu skýtá možnost, aby si na základě přímého dotyku s historickými texty udělal o celé situaci více či méně odlišný obrázek, nežli je ten, jehož jsme se velmi pracně dobrali my sami. Zvolený způsob prezentace také lépe odpovídá účtě k přesvědčení a mínění toho druhého jak z hlediska představovaných autorů, tak z hlediska adresátů našeho snažení.

z roku 2014 – jak již bylo konstatováno výše – pomyslný druhý krok, po němž, jak pevně doufáme, budou následovat kroky další.¹⁰ Problematika historického bádání v této oblasti dějin české katolické teologie se touto monografií tedy rozhodně neuzavírá, nýbrž v pravém slova smyslu pouze posouvá o kousek dál.

Problematika a priori výrazně negativních soudů na adresu výkonu teologů, kteří se museli a musejí neustále vyrovnávat s přínosy přírodních věd, si jako pohnutka našeho nynějšího snažení určitě zasluhuje poněkud hlubší reflexi. Zaznívají-li totiž takto laděná hodnocení z úst teologů, souvisí to zřejmě se snahou o sebekritiku a neideologičnost. Není-li však tato sama o sobě ušlechtilá tendence opřena o solidní kritické historické bádání, pak hrozí, že se vše zvrhne v populistické podbízení a v laciné zamlžování vlastní identity, které je spjato s nespravedlivým postupem vůči řadě osob, jež na svou obranu již nemohou pozvednout vlastní hlas. Jestliže se ale objevují tyto hanlivé soudy u zastánců materialistického světónázoru, stojí za nimi poněkud jiná motivace, která se zřetelně projevuje i v následující citaci. Předeseílám, že jakožto člověk, který zakusil dobu „vědeckého světového názoru“, jímž byl pochopitelně zcela povinně ten materialistický, se při četbě následujících slov bez nadsázky otřásám:

Jakmile se ujme trend považovat nadpřirozeno za produkt lidského mozku, pravděpodobně nebude cesty zpět, navzdory litému reakcionářství některých věřících. Vzestup fundamentalismu, jehož vyznavači se snaží ovládnout vědecký výzkum v některých částech západního světa, nás, pravda, nutí chvíli posečkat, z dlouhodobějšího hlediska se však zdá nepravděpodobné, že vědecký pokrok, popírající působení nadpřirozených sil, je možné zastavit.¹¹

Čteme-li právě uvedený text jen trochu kriticky, musíme okamžitě konstatovat, že výrok rozhodně nepatří do oblasti přírodních věd. Kognitivní archeologie aplikovaná na výzkum prehistorických náboženství je totiž vědou po výtce interpretační, a to až natolik, že často na soudného čtenáře může působit jako určitá „dohadologie“. Přílišné sebevědomí nositele určité

10/ Současní čeští a slovenští autoři, kteří vstupují na pole apologetiky, případně biblické exegeze, se dějinami české teologie z tohoto hlediska nezabývají. Srov. např. Matúš Kocian: *Evoluce a křesťanství*, Praha: Arcibiskupství pražské, pastorační středisko, 2006; Ján Hudec: *Genezis a evolúcia, Správa Biblie o vzniku a počiatkoch vesmíra, Zeme, tvorstva a ľudstva*, Ostrava: Alef, 2006.

11/ D. Lewis-Williams, D. Pearce: *Uvnitř neolitické myslí...*, s. 340.

interpretace je přinejmenším podezřelá, protože každý, kdo se pohybuje na poli interpretačních věd, si je velmi dobře vědom toho, že jeho vlastní výkon je výrazně podmíněn jednak předporozuměním, jednak ochotou ho v závislosti na poznávaném měnit. Kde tato sebekritičnost a ochota scházejí, tam bychom měli hovořit spíše o ideologii než o vědě v pravém slova smyslu.¹²

Předsudek, který stojí za výkonem autora výše uvedeného textu, vykazuje výrazně zjednodušené charakteristiky ateismu L. Feuerbacha, což samo o sobě metodologicky ještě není nic špatného, nicméně předkládat tento přístup k realitě a zejména k náboženství jako ten jediný oprávněný, prokázaný a doopravdy vědecký asi dnes budeme považovat za výraznou hermeneutickou nekorektnost. Navíc se předpokládá, že existuje jen citové a iracionální náboženství, což evidentně opět není pravda. Konečně musíme odmítnout další dnes tak běžnou nekorektnost, která spočívá v tom, že kupříkladu kulty lidojedů se stavějí na stejnou rovinu jako víra profesora (mistra) teologie třeba z období vrcholné scholastiky. Pak není tak nesnadné tvrdit, že profesor teologie je zástupce výrazně překonaného typu racionality, aniž bychom se museli zabývat jeho vlastním myšlenkovým výkonem. Je ale takový postup hodný demokratické společnosti z počátku jedenadvacátého století? Místo toho, aby zmíněný postup říkal něco o profesoru teologie, sděluje pozornému a kritickému pozorovateli mnohé o autorovi takových výpovědí.

Není nesnadné rozpoznat, že takto vedená argumentace znamená bez stínu jakékoli pochybnosti propad do mentality, kterou v naší zemi známe z dob před rokem 1989. Ano, vítěznou cestu takovéto „vědy“ nelze zastavit, a proto ten, kdo by si dovilil proti této „vědě“ nějak argumentovat, musel kdysi a zřejmě bude muset i do budoucna „z kola ven“. Podle starých scénářů tedy vzpomínka na budoucnost vyznívá následovně: Nejprve půjde dotyčný kverulant „z kola ven“ tak, že se stane člověkem druhé, ba třetí kategorie, a tak mu bude zapovězeno přinejmenším pracovat nebo studovat v oboru humanitních a společenských věd; za vhodné zahraničně-politické konstelace možná bude izolován v gulagu; není divu, že dotyčný člověk se již dnes bojí domyslet, jak bude muset „z kola ven“, až nastane pro nositele této ideologické koncepce „vědy“ úplně ideální zahraničně-politická situace...¹³

12/ „Pokud nějaká věda, ať už je sebeexaktnější a sebedlubší, samu sebe absolutizuje, zesměšňuje se tak před celkem a začíná být nebezpečná.“ Hans Küng: *Na počátku všech věcí...*, s. 49.

13/ Podobně hodnotí výkony tohoto typu také: Keith Ward: *God, Chance & Necessity*, Oxford: One-world, 1996 (2001), s. 11–12: „Je politováníhodné, že v posledních letech se dostala do módy forma ateismu, která je náboženství veskrze nepřátelská a vysmívá se každé představě objektivního smyslu a hodnoty vesmíru. Dobří vědci jako například Francis Harry Cirk, Carl Sagan, Stephen Hawking,

Aby bylo jasno, člověk, který na vlastní kůži zakusil hrůzu totalitního dik-tátu „vědeckého ateismu“, se pochopitelně oťře i při pomýšlení na možnou totalitu, již by nastolili někteří náboženští fanatikové, kdyby k tomu dostali příležitost. Teolog tudíž dobře chápe, že i zastánci onoho jiného světového názoru mohou zakoušet podobné obavy, jaké v sobě nosí on sám. Důslednost tudíž vyžaduje stavět se zásadně odmítavě proti ideologickým či fundamen-talistickým koncepcím jak na jedné, tak na druhé straně názorového spektra. Na základě takzvaného zlatého pravidla, které je úhelným stavebním kame-nem přirozeného zákona, máme s těmi, kdo zastávají jinou světonázorovou orientaci, důsledně jednat tak, jak si přejeme, aby oni nakládali s námi. Totéž platí i v negativní poloze, totiž že jim zásadně nebudeme dělat to, co si ne-přejeme, aby oni dělali nám. To vše se pochopitelně týká v první řadě herme-neutické etiky, takže když v boji proti fundamentalismu a nemístné ideologii vyslovujeme odmítavé soudy na adresu výkonu některých současných mili-tantních ateistů, stejně jako vyslovujeme svůj odmítavý postoj k projevům fideistického fundamentalismu, musíme být ochotni pozorně naslouchat možným kritikám, které by nás upozorňovaly na z naší strany nezáměrnou, a proto implicitní přítomnost ideologické komponenty v našem vlastním hodnocení.¹⁴ Pozorné naslouchání pochopitelně znamená sebekritické zkou-mání, nikoli slepé přebírání hodnocení těch druhých.

Richard Dawkins, Jacques Monod a Peter Atkins vydali knihy, které otevřeně zesměšňují náboženskou víru a při svých útocích si činí nároky na autoritu své vědecké práce. Jejich tvrzení jsou povážlivě ne-místná. Jejich vlastní práce nemá přitom nějaký zvláštní význam pro pravdu či nepravdu většiny ná-boženských tezí. Když už skutečně nechtěně zabloudí na pole filosofie, ignorují jak dějiny, tak rozma-nitost filosofických stanovisek, a předstírají, že materialistické názory jsou takřka univerzální, zatímco ve skutečnosti je zastává mezi filozofy jen malá menšina (teolog je pro ně pochopitelně nadávka).“

14/ Srov. např. Lee Strobel: *Kauza Stvořitel, novinář pátrá po tajemství vzniku života*, Praha: Návrat domů, 2006; Jonathan Wells: *Darwinismus a inteligentní plán*, Praha: Ideál, 2007; Benjamin Wiker: *Darwinův mýtus, život a lži Charlese Darwina*, Praha: Ideál, 2010; Hárún Yahya, V. Běhal, M. Giertel: *O evoluci, sborník příspěvků na téma vznik života*, Olomouc: MCM, 2010; Sang Hung Lee (ed.): *Od evoluční teorie k nové teorii stvoření, omyly darwinismu a protinávrh*, Praha: Ideál, 2013. Zvláštní zmínku si zasluhuje Hárún Yahya, který je příkladem islámského učence, jenž předkládá řadu argu-mentů proti darwinistické koncepci evoluce. Srov. Hárún Yahya: *Atlas of Creation*, I, Istanbul: Global Publishing, 2006, 15. vyd., 2008, 800 stran velkého formátu. V roce 2008 jsem jako profesor teologie knihu bez jakéhokoli vyžádání a zcela zdarma obdržel poštou v rámci muslimské ofenzivy proti evolucionismu. Jednoznačně ztotožnění darwinismu a ateismu se nachází v publikaci předkládající základy pravého islámského pojetí Boha: srov. Abu Ameenah Bilal Philips: *Základy Tauhidu. Islám-ský koncept Boha*, Praha: Muslimská obec v Praze, 2012, s. 31–32.

Nyní k výše zmíněným překladovým publikacím. Nechci tvrdit, že všechno v uvedených knihách je špatně, nicméně často platí, že již agresivita titulu působí výrazně polarizačním způsobem. Mno-zí bojovníci za všeobecné uznání takzvaného inteligentního plánu v USA i jejich příznivci v srdci Evropy by si měli důsledněji uvědomovat, že akce vyvolává reakci, totiž že konfrontační formou

Je tudíž zřejmé, že věrohodnost prezentace jistě stojí a padá s opodstatněností argumentace, ovšem ještě více závisí na právě nastíněné formě slušnosti, na této otevřenosti transcendenci ve formě názorové alterity. Přijmeme-li uvedené principy důsledně za své, pak může dojít k na první pohled paradoxní situaci, kdy teista a fundovaný teoretický ateista, kteří společně odmítají primitivní ideologizaci vlastního zastávaného stanoviska, budou mít k sobě mentálně navzájem mnohem blíže nežli k těm, kdo se sice hlásí ke stejnému světonázoru, leč chtějí ho prosazovat bez respektování výsostných pravidel hry, jež odlišují vědu od docela obyčejné demagogie a bohapusté ideologie.¹⁵

Z řečeného by tedy mělo vcelku jasně vyplynout, že tato kniha určitě programově nemínila být nějakou ideologickou apologií apoletiky z minulých dob. Jde nám o hledání pravdy, což je podtrženo i v titulu celé monografie, protože jenom ta nás může vyvádět do prostoru opravdové svobody. Zároveň se ale nehodláme lacině a populisticky podřizovat právě panujícím názorovým klišé. Samy texty nám řeknou, jak to ve skutečnosti s reakcí katolické teologie na výzvy přírodních věd v inkriminovaném období bylo.

Právě nastíněná programová neideologičnost implikuje úsilí o dodržování nekompromisní hermeneutické kázně, což však rozhodně neznamená, že by člověk rezignoval na své vlastní přesvědčení. Ctít kolegu, jenž je názorovým protivníkem či soupeřem, ještě neznamená nepodstupovat s ním poctivé a nesmlouvavé argumentační zápolení.¹⁶ Nejde tu totiž pouze o vědomosti, nýbrž v posledním důsledku také a především o smysluplnost naší existence. V Bibli a následně také v teologii nejde primárně o poznávání světa, nýbrž jednoznačně o to, abychom dosahovali svého naplnění, o smysluplnost na-

prezentace svých stanovisek výrazně přilévají olej do ohně, a tak v posledním důsledku více či méně diskreditují křesťanskou víru a teologii. Pokud by tito lidé prezentovali své názory v souladu s požadavky vyjádřenými v 1P 3,15–16, tedy s pokorou a skromností, pokud by dokázali respektovat právo toho druhého na jiné přesvědčení, pokud by jasněji rozlišovali kompetenční pole přírodních věd, filosofie a teologie, pak by řada jimi předkládaných argumentů vyzněla mnohem přijatelněji.

Zároveň je ale třeba kritizovat i opačně orientované ideologické postoje, které vedou k sumárním odsudkům lidí zastávajících k darwinismu výrazně kritický postoj. Nositele jiného mínění je třeba respektovat a o jeho mysl usilovat pomocí slušné, vůči osobě uctivé argumentace, a nikoli ho apriorně označovat za méněcenného nevzdělance, ba dokonce za mentálně zpozdilé individuum.

15/ V dané souvislosti si dovoluji upozornit na to, že onu otevřenost dialogické transcendenci teolog nemůže hodnotit jinak nežli jako implicitní víru. Srov. C. V. Pospíšil: Čestně o víře a ateismu, *Perspektivy* 23 (2008), *příloha KT* 46 (2008), s. i. Určitě není náhodou, že poctivý teolog se na základě principu nevyhnutelné analogičnosti našeho vypovídání o Bohu nakonec bude hodnotit jako v určitém ohledu ateista otevřený transcendenci. Srov. např. W. Weischedel: *Il Dio dei Filosofi*, III, Genova: Il Nuovo Melangolo, 1996, s. 208 (orig. *Der Gott der Philosophen*, 1971–1972).

16/ Výmluvným příkladem nám mohou být v dané věci sportovci, kteří si na kolbišti rozhodně nic nedarují, jakmile ale opouštějí arénu, projevují si navzájem úctu a leckdy i kolegiální přátelost.

šeho života i počínání v tomto světě, tudíž – klasickou mluvou vyjádřeno – o spásu. Zralá víra odřikající se důsledně všech svých ideologických karikatur je v zásadě velmi optimistickou vizí světa a člověka, a proto je také s to člověku poskytovat a vnukat onu tolik potřebnou naději. Při představě, že bych se pokoušel obhajovat opačně laděný světový názor, si vůbec nedovedu představit, že bych do titulu takovéto monografie mohl jako drahokam do pomyslné královské koruny zasadit převzácný diamant jménem „naděje“. A tam, kde je naděje, je také smysluplnost a pravá lidská důstojnost. Je ale možné vydávat počet z vlastní naděje ve smysluplnost a důstojnost beznadějně nedůstojným, tedy ideologickým způsobem? Podle mého soudu by takové počínání bylo čímsi nesmyslným, protože by implikovalo vnitřní, vpravdě smrtelnou kontradikcí, neboť by nikdy nemohlo obstát před neúprosným soudem vlastního svědomí zaměřeného k osvobozující pravdě.

2. Dvě teologické inspirace implicitně se nacházející v moderní přírodovědě a vliv přírodovědy na teologii

Ještě předtím, než přistoupíme k podrobnějšímu představení konkrétních kroků, které chceme na následujících stranách podniknout, abychom dospěli k odpovědi na výše nastolené otázky, se zdá být svrchovaně vhodné vytknout v jistém slova smyslu před pomyslnou závorku dvě podle našeho soudu zásadní informace, které by mohly a měly modifikovat v současné době běžný pohled na poměr teologie k přírodním vědám.

Mnohým se zdá, že jde pouze o to, aby se teologie ze své strany vyrovnávala s přínosy přírodních věd, zatímco přírodní vědy se teologií zabývat vlastně nemusejí, protože tento obor lidského myšlení jim nikdy neměl co nabídnout. Dokonce i sami teologové si často dostatečně neuvědomují, že přírodní vědy ve skutečnosti biblickému zjevení a následně také v jistém slova smyslu inteligentní a kritické reflexi nad obsahem biblického poselství dluží dvě klíčové inspirace, které se nacházejí v jejich vlastních základech.

První inspirace je vskutku na dosah ruky každému člověku, který se nebojí zeptat, z jakého důvodu přírodovědci věří, že má smysl hledat v kosmu určité inteligibilní zákonitosti, které lze vyjadřovat také matematickým jazykem, jenž je hluboce zakódován ve fungování našeho rozumu, mozku a zároveň se jeví být velmi příhodným prostředkem k dešifrování inteligence, o níž tento kosmos vydává svědectví.¹⁷ Nevychází tato předběžná víra v odhalitelnost

17/ „Inteligibilita universa kupříkladu ukazuje na určitou Mysl, která je odpovědná jak za universum, tak za naši mysl. Právě to je také důvod, proč jsme schopni dělat vědu a odhalovat překrásné

inteligibilních zákonitostí našeho světa z víry v inteligentního Stvořitele?¹⁸ Paradoxně by se dalo říci, že to byla biblická víra v jediného Prvopůvodce, který stojí za inteligentním uspořádáním – plánem,¹⁹ podle něhož tento svět funguje.²⁰ Díky tomu pak evropští myslitelé začali systematicky „listovat“ v knize stvoření a hledat v ní odraz Božích myšlenek. Nemylme se, přírodní vědy samotné nemají kompetenční vybavení ospravedlňovat nebo popírat

matematické struktury, jež se nacházejí pod jevy, jež můžeme pozorovat.“ John C. Lennox: *Fede e Scienza. La teoria del big bang e l'evoluzionismo darwiniano sono in contrasto con una visione religiosa della vita?*, Milano: Armenia, 2009, s. 258. Autor je profesorem matematiky na Oxfordu. Vede debatu s představiteli současného ateismu a je důsledným obhájcem inteligentního plánu jako gnoseologického základu, bez něhož není moderní evropská a americká věda vůbec myslitelná. Srov. např. také O. Pedersen: *Il libro della natura*, Milano: Jacabook, 1992, s. 23–26.

18/ „Domnívám se, že víra v možnost vědy, která se zrodila před vlastním rozvinutím moderní teorie vědy, by mohla být ne zcela uvědomělým důsledkem středověké teologie.“ Alfred Whitehead: *Science and Modern World*, London: Macmillan, 1925, s. 19.

19/ Používám-li v této monografii český výraz „inteligentní plán“, rozhodně tím nemíním popírat fakt evoluce a určitě se nejedná o pokus diktovat cokoli přírodním vědám, protože toto rozpoznávání inteligentního uspořádání světa se odehrává výlučně na poli filosofie a teologie. Podle mého osobního soudu by se mělo jasněji rozlišovat mezi inteligentním plánem a v určitém slova smyslu „inteligentním diktátem“, což by mohla být charakteristika postojů některých fundamentalisticky orientovaných skupin zejména v USA. Podrobněji se této otázce věnujeme v závěrečném bodu třetí kapitoly (srov. 3.6.3.6). Z určitého zorného úhlu viděno lze použití výrazu „inteligentní plán“ v této monografii vnímat také jako pokus o jeho kultivaci a deideologizaci v rámci českého myšlenkového prostředí.

Přírodovědci, kteří zcela oprávněně brání své vlastní kompetenční pole, by měli podle zlatého pravidla plně respektovat kompetenční pole jiných věd, protože požadovat od druhých to, co jim sám neposkytují, se jeví jako ne zcela mravné. Z uvedeného důvodu by jim vyložené neinvazivní používání výrazu „inteligentní uspořádání, plán“ na poli teologie či filosofie nemělo dělat těžkou hlavu.

Idea uspořádání světa podle určitého předem daného promyšleného řádu a možná také idea určitého cílového zaměření člověka a světa je záležitost mnohem, vskutku mnohem starší nežli problém sporu mezi vyznavači darwinismu na jedné straně a kreacionismu na straně druhé, který je patrný zejména v současných USA. Poukazy na stvořitelenskou moudrost se nacházejí nejenom na řadě míst Písma, ale také v dílech antických filosofů. Není snad kupříkladu Platónova nauka o pravzorech či ideách určitou formou vyjádření přesvědčení o inteligentním řádu a účelu našeho světa?

Pro ilustraci řečeného připomínám myšlenku významného českého filosofa T. G. Masaryka, jenž se sám definoval jako realista a platonik zároveň: „Účelnost světa, života, historického dějstva, našeho poznání i mravního úsilí mě vede k uznání stvořitele a ředitele všeho, osobní bytosti duchové a nekonečně dokonalé... Člověk, který by naprosto a do důsledků popíral řád ve světě a účelnost všeho, i svého vlastního života – prosím vás, jak by mohl být živ s takovou myšlenkou? ... Držím se teismu proto, že je ze všech možných hypotéz o podstatě a původu světa nejprostší.“ K. Čapek: *Hovory s T. G. M.*, Praha: Fragment, 2009, s. 188–189.

20/ „To, že universu vládne jediný Bůh a že není výsledkem umíněnosti mnoha božstev, z nichž každé spravuje vlastní sektor na základě svých vlastních zákonů, tedy právě tato monoteistická vize se zdá být historickým základem moderní vědy.“ Melvin Calvin: *Chemical Evolution*, Oxford: Clarendon Press, 1969, s. 258. Autor byl oceněn Nobelovou cenou za objevy v oblasti biochemie.